

Heller Lajos (Eli Heller)

Gyerekkori emlékeim

A szüleim Budapesten éltek a háború előtt, én 1937-ben születtem. Apámat talán ötéves koromig láthattam, 1942-ben behívták → munkaszolgálatra, néhány hónap múlva (talán 1943-ban) sérülten visszahozták a frontról. Emlékeim szerint vonattal utaztunk Nagykátára, ott a kórházban meglátogattuk apámat. Nem maradt emlékem arról, hogyan nézett ki! Bementünk néhány órára apámhoz Nagykátán a kórházba. Délután végeztünk, és az állomáson vártuk másnapig a vonatunkat.

Volt saját lakásunk, a Király utca 101-ben, amikor apámat behívták munkaszolgálatra. Anyám kora reggeltől dolgozott. Napközben vártam a házunk udvarán, vagy a körfolyosón, amíg este anyám hazajött és bemehettem a szobánkba.

Már hétéves gyerek voltam 1944. március 19-én, amikor egy vasárnapon a ligetben fociztunk, és a felnőttek azt mondták, hogy „a németek bejöttek”

A gyerekkoromban állandóan beteges voltam. Emlékszem 1944 júliusára, amikor hazavittek a kórházból, pontosabban nem a Király utca 101-be, hanem a Király utca 103. számú → csillagos házba. Ott a negyedik emeleten több család lakott külön szobákban, többnyire két család egy szobában. A csillagos házból mi, zsidók naponta csak 2 órára mehettünk ki a kijárási tilalom miatt. A budapesti bombázás miatt többnyire pincében voltunk a légitámadások idején.

Már a → nyilasok voltak uralmon október 15. után, és 1944. november volt, amikor elrendelték, hogy a zsidó nők– 16 évestől 40 éves korig – jelentkezzenek munkára a KISOK pályán. (A hatóság hirdetményében látom, hogy háromnapos enivalót, ruhát vihettek magukkal.) Erre a hírre anyámmal bementünk a Síp utca 12-be, a Zsidó Hitközségbe. Ott többen kérdezték a tisztviselőt, hogy érdemes-e bujkálni a keresztény barátoknál. Megnyugtatták az embereket, hogy jobb engedelmeskedni és megjelenni munkára, csak háromnapos munkáról van szó.

Sok ezren voltunk 1944. november 6-án a KISOK pályán, onnan indult a → „halál-mars” Bécs fele. Emlékszem a kis hátizsákomra, háromnapos élelemmel meg a ruháimmal. Anyám hangjára, kézzorítására is emlékszem, amikor azt mondta: „Fiam, próbálj megszökni és menj haza. Majd ha lehet, haza fogok jönni.” A menetet kísérő magyar katonának azt mondtam, hogy el akarok menni. Csak egyetlen kikötése volt, hogy a télikabátomat (a rávarrt sárga csillaggal) azonnal vegyem le, és nem nézett rám, amíg elmentem.

Leálltam az út szélére, amikor mindenki elment, spuri haza, talán 30, vagy inkább 60 kilométerre Budapesttől. Ma is abban hiszek, hogy valaki ezt a világot vezeti, és talán az segített nekem, hogy másnap reggel visszaértem a Király utca 103-ba. A közös lakásban élő Klein néni a szárnya alá vett. Vigasztalt: „nincs semmi probléma, anyád haza fog jönni három nap múlva”.

Persze három nap elmúlt, elmúlt tíz nap, és utána megérkezett az a nap is, amikor a csillagos házakból a → gettóba kellett mennünk, a Wesselényi utca 4-be. 1944. december 24-e karácsony előestéjén a nyilas suhancok, 15-16 éves gyerekek, géppisztolyokkal, leparancsolták az embereket a házból, sorba állították. Irány a Duna part. Megmentőnk akkor egy kis, tömzsi, pödört bajuszú rendőr volt, aki megsajnálhatta Klein nénit a három gyerekkel, talán neki is volt otthon kisgyereke. Hirtelen kirántott Klein néni kezéből, engem és a két másik kislányt. Nagy pofonokat kaptunk, de túléljük, hogy a többi embert elvitték, belelőtték a Dunába. Mi ottmaradtunk, a falhoz lapulva.

A felszabadulás után megalakult magyar állam gondoskodott a gyerekekről, akik a háborúban egyedül maradtak, úgy néztek ki, mint a csontvázak. Vidékre kerültünk, hogy felhizlaljanak, erősödjünk. Én 1945 elején Szikszóra kerültem,

ahol a piactéren mindenki választott magának egy csontra soványodott gyereket. A házigazdámnak velem egykorú fia volt, tőle 8 évesen megtanultam például lovagolni, a lekaszált tarlón járni.

Teljesen árván maradtam, amikor visszavittek Klein nénihez. Megtalált anyám unokanővére, ő az oroszokkal jött be, mint partizán, de nem tudott velem foglalkozni, ő maga is csak 18–20 éves volt. Beadott a ► deszki intézetbe, legalább 500 árva zsidógyerek közé. Ez a Szeged melletti kastély cionista (→ Bné Ákibá) vezetésű gyermekotthon volt. Az intézetből rendszeresen indítottak transzportot Palesztinába, Csehszlovákián át. Bár hetekig a betegszobában gyógyultam, mindig könyörögtem, hogy utazhassak én is velük. A deszki gyermekotthon csoportjait tizenéves cionista → madrichok vezették, az egyik srác neve Kacska volt, és → alijázás után Izraelben katona lett. Az intézet fiatal doktorára máig emlékszem. A deszki intézeti társak egyike sem jut eszembe, hiszen az árvagyerekek gyakran cserélődtek. Volt egy nagy tó is kastély mellett, a gyerekek teknővel „csónakáztak”, és olykor elmerültek, ha a dugót mások (tréfából) titkon kihúzták.

Mindannyian éhezünk 1945-ben. Amikor leengedtek a betegszobából kimentem az otthon melletti földekre, egy pár cső kukoricát törtem, találtam mogyorót is. Ezeket zsebre tettem. Ki az állomásra! Ebből az éhezésből és betegszobából elegendem volt. Kiszöktem az intézetből és 7,5 évesen felutaztam Budapestre potyautasként, a vonaton elbújtam a jegykezelők elől.

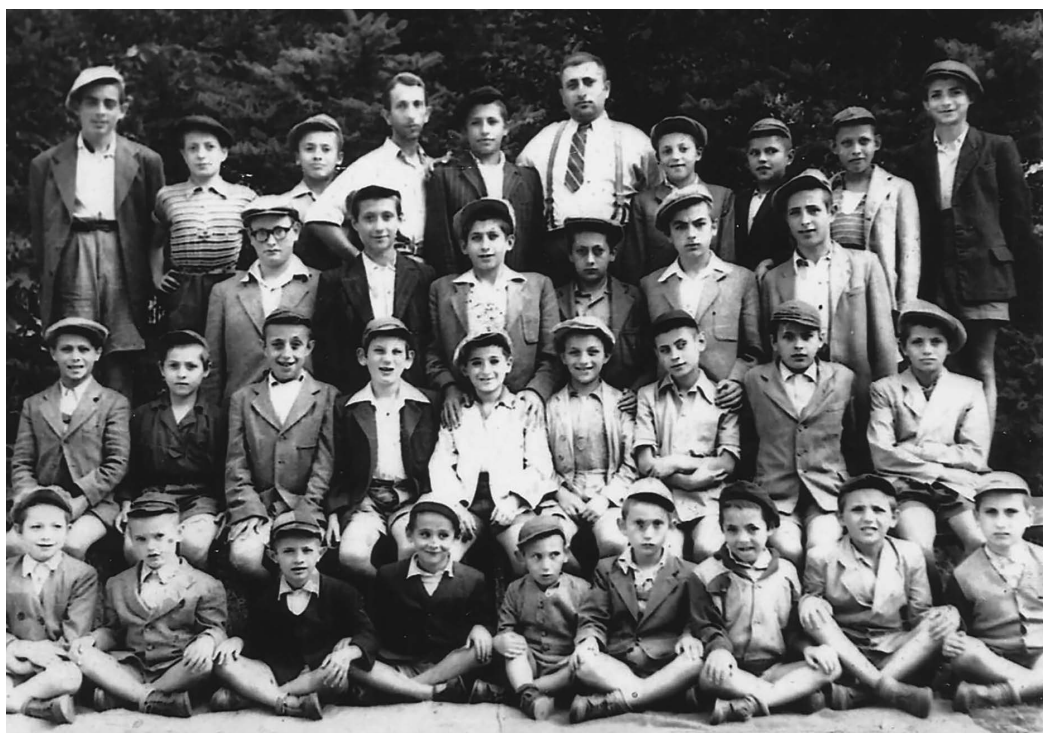
Az unokanővérem (talán 1945 májusában) egy Sándorfalváról ismert szakácsnő révén talált nekem helyet a ► Szent Domonkos utcai ortodox zsidó árvaházban. Emlékszem az árvaházat vezető cionistákra, két 35 éves, Kárpátaljáról származó fiatalemberre. Ezek a vakmerő vagányok SS egyenruhában mentettek zsidókat a vézskorszak hónapjaiban. Ma már tudható, hogy → Raoul Wallenberg adott pénzt a budapesti akcióikhoz! Mintegy 500 kislányt mentettek meg 1944-ben Budapesten. Kötet őrzi az emléküket, a nevük Fray Wolf és Knöpfler Kálmán.

A gyermekotthonunk betartotta az ortodox előírásokat, folytatva a Kárpátalján szokásos gyakorlatot. A 7–14 éves bennlakó árva fiúk és lányok több bérelt zuglói épületben, egymástól elkülönítetten laktak 1945-től. A „Domonkos” gyermekotthon több mint ezer növendéknek adott ellátást, ételmezt, ruhát, zsidó vallásos nevelést. Fontos feladata volt a környékről bejáró félárvák ellátása is. A többszintes Szent Domonkos utca 9. számú főépület második emeletén volt a zsinagógánk, az istentiszteleteinkre a környékről is bejártak. A csoportunk Mauskopf nevű ortodox → melamedja is Kárpátaljáról jött, úgy ötven éves lehetett. A legalább 70 éves Sommer bácsi bottal látogatta a templomunkat a közeli Ajtósi Dürer útról, és mindig volt, aki utána hazakísérte. Ő a háború előtt a Pester Lloyd újság egyik újságírója volt.

Blau Dávid volt az egyik fiatal madrich, a szobája a „Domonkosban” a hálótermünk mellett volt. Akkor legfeljebb 30 éves volt egy másik nevelőnk, Farkas Albert, ő a Klauzál téren lakott a családjával. Szerettük, ahogy mesét, vallási tanítást mondott, többször hivatkozott például a bölcs Baal-Sém-Tov rabbira is. A kisfiúk felügyelője az áldott emlékű Rózsi „néni” volt, ő is, mint a személyzet legtöbb tagja az intézetben lakott. Nagyon szeretett minket, és 1944-ben is ő vigyázott bujkáló gyerekekre a könyvben is megörökített „Domonkos” intézetben.

Külön tejes és zsíros konyhánk az épület alagsorában volt, olykor (dugva) serclit is kaptunk az ott dolgozó – szintén kárpátaljai – Lipsitz nénitől. Az intézet ételmezését a → Joint szervezte, amerikai gyümölcskonzervekkel, csokoládéval, mogyoróvajjal a legszűkösebb időkben, amikor még jegyrendszer volt! Teherautó szállította a gyerekeket Budapesten, emlékszem, hogy a Falk Miksa utcában egy Joint ruharaktárban kaptunk ruházatot, cipőt. Minden gyereknek saját jelet varrtak a ruháiba, én a „69” számú voltam. Hetente (pénteken) kaptuk a tiszta ruhákat, előtte a közeli Széchenyi gőzfürdőbe vitték a növendékeket.

A „Domonkos” államilag engedélyezett általános iskolai alsó tagozatot is működtetett 1949 előtt, mi bennlakók ott tanultunk a 4. osztályig. A felső tagozatú oktatásunk a Dob utca 35. számú házban levő zsidó általános iskolában volt, az 1948 után kötelező tantervnek megfelelően. A magyar tanárunk Gáti Ödön (a „Bödön”) volt, aki 1957-ben alijázott. Találkozót szerveztek a tiszteletére Izraelben, ahol közel ezer egykori tanítványa köszöntötte. Egy csillagász Dr. Boross volt a felső tagozat matematika tanára, és Mayer volt a történelemtanárunk. Emlékszem a rajztanárra (Sóska) és a tornatanárra (Speizer). Több osztálytársammal máig tartom a kapcsolatot, például Mojse Sternnel, aki annak idején énekelt a budapesti Zeneakadémián tartott műsorunkon, és az ötvenes évek elején alijázott, Izraelben a jeruzsálemi nagytemplom kántora lett. Edelstein Róberttel napi telefonösszekötésben vagyunk, ő New York közelében, Suffern településen lakik.

Az orthodox árvaház növendékei balatonszemési nyaraláson, 1951

Ez az 1951-es kép a „Domonkos” árvaház ortodox növendékeiről készült a balatonszemési nyári táborban, természetesen fedett fejvel. Farkas madrich a felső sorban balról a negyedik, Rónai Sanyi mellette az ötödik, Blau Dávid madrich pedig a hatodik.

Az Abonyi utca szemben levő oldalán volt → Gerő Ernő miniszter villája is, és köztudott, hogy valamikor ő is zsidó nevelést kaphatott. A „Domonkos” növendékei péntek estét a szokásos énekléssel köszöntötték, a mi asztalunknál ül Spitzer melamed is. Emlékszem egy alkalommal a Gerő-villában őrködő rendőr berontott az éneklőkhöz a miniszter üzenetével: „Bezáratja a 'Domonkost', ha nem fogják be a pofájukat!” Gerő Ernőt, zsidó létére, a negyvenes években zavarta az árvaháziak → sábáti éneke (a zemiresz)!

A „Domonkos” történetéhez járuló másik korrajz is a zuglói villák egykori kiemelt káderéről szól. A mi épületünk másik bejárata az Abonyi utca 11-ben volt és az Abonyi 13. számú villának óriási hátsó kertje volt, a „Domonkos” szomszédjaként. Mi növendékek nehézség nélkül átjutottunk az ott levő konyhakertbe. Egyszer paradicsoméért látogattam át a szomszédba. A szomszéd épület felső emeletén lakott az → ÁVO vezetője, → Péter Gábor, aki látta, hogy az őrszolgálaton levő fegyveres

elkapott, felpofozott a lopás miatt. A zsidó Péter Gábor ezt látva ezt kiáltotta a villa órének: „Ha a gyerekhez még egyszer hozzányúlsz, felakasztatlak!” Az ÁVO-főnöke védte akkor a rajtakapott dézsmáló (éhes) gyereket.

A Szent Domonkos utcai ortodox intézetben éltem hat évig, amíg 1951-ben 14 évesen elvégeztem a 8. osztályt. Túlkorosként nem maradhattam tovább az árvaházban, ezután 3 évig Csepelen szakmát tanultam. A hitközség talált olyan ipari szövetkezeteket, amelyek szombaton nem dolgoztak. A zuglói árvaházban ugyanis szigorú ortodox nevelés volt, én nagyon vallásos körben nevelkedtem. A budapesti Kisjármű Ktsz. szakmunkásaként 6 napot dolgoztam, itt kivételesen szabad volt a szombatunk, helyette vasárnap is volt műszak.

Az 1956. november 20-i reggeli imára ma is emlékszem, aznap is bementem a Kazinczy utcai Sasz chevra imaterembe 6 óra körül. Rajtam a → tefillin és a → talit, amikor susmust halottam. A haverok arról beszéltek, hogy aznap reggel 9 órakor egy teherautó indul a Síp utca és a Dob utca sarkáról a határra. Az egyik szervező jó barátom, Moshe Binét volt. Erősködtem, hogy a csoport nélkül nem mehet el. Megfizettem az útiköltséget (4000 Ft-ot), és irány a nyugati határ. Megérkeztünk Bősárkányra. Az éjjelt egy tanyai istállóban töltöttük. Korán reggel indultunk a határhoz, átmentünk egy hídon és Ausztriában, Andauban voltunk. Vártak minket, a vöröskereszt kakaót, kekszet adott. Nagy becsülete volt a magyaroknak, hogy megpróbálták letörni a kommunista bilincset.

Ahogy körüljártuk a menekülttábort nekem nem tetszett megint a gojokkal lenni. Mojse barátomnak mondtam: „Gyere velem!” Elmentünk postára. Angol és jiddis nyelven, héberül is tudtam. Így a postán kértem a kisasszonyt hogy szeretnék beszélni a zsidó hitközséggel Bécsben. De nem volt pénzem az interurbán hívásra. Egy öreg paraszt odakiabált a kisasszonynak: „Tegye az én számlámra!” (Legen Sie das auf meine Rechnung).

Amikor megkaptam a hitközséget Dr. Grünberger vette fel a telefont. Ő a „Domonkos” otthonból ismerős volt. Elmeséltem neki, hogy 28 zsidóval együtt vagyok Andauban, és segítségét kértem. Azt mondta, hogy járjuk körül a sátortábort, ha zsidókat látunk, hívjuk őket magunkhoz. Megígérte, hogy délután lejön értünk, és elvisz minket Bécsbe. Találtunk is még 16 zsidót, velük együtt 44-en lettünk Este kocsival értünk jöttek elvittek a Judenplatz 9-be, ma is ott van a Hitközség. Másnap elvittek minket egy zsidó tulajdonú (Stafa) áruházba és tetőtől-talpig felöltöztettek mindenkit. Ez a zsidó összetartás, ahogy a bőrönddel a kézben az áruházból a 44 ember kivonult.

A külföldre érkezésemtől eltelt hat évtized is sok emléket idéz fel, de az már a felnőttkor és itt csak az ortodox gyermekotthonban, a „Domonkosban” töltött évek szerepelnek.